

8. Проект Трудового кодексу України № 1108 від 10 груд. 2009 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
9. Лазор Л. І. Теоретичні підходи до реформування інституту матеріальної відповідальності у сучасному трудовому праві // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. — Луганськ, 2008. — № 11. — С. 3–11.

Анотація

Шамшина І. І. Місце та зміст юридичної відповідальності у структурі правового статусу роботодавця. — Стаття.

Досліджені особливості правового статусу роботодавця в умовах ринкових відносин. Визначені місце та зміст юридичної відповідальності у структурі правового статусу роботодавця. Розроблена дефініція трудової відповідальності роботодавця та виділені її характерні ознаки; обґрунтована необхідність вдосконалення національного трудового законодавства щодо закріплення правового статусу роботодавця.

Ключові слова: правовий статус, роботодавець, юридична відповідальність, компенсаційний характер відповідальності, трудова відповідальність роботодавця.

Анотация

Шамшина И. И. Место и содержание юридической ответственности в структуре правового статуса работодателя. — Статья.

Исследованы особенности правового статуса работодателя в условиях рыночных отношений. Определено место и содержание юридической ответственности в структуре правового статуса работодателя. Разработана дефиниция трудовой ответственности работодателя и выделены ее характерные признаки; обоснована необходимость совершенствования национального трудового законодательства относительно закрепления правового статуса работодателя.

Ключевые слова: правовой статус, работодатель, юридическая ответственность, компенсационный характер ответственности, трудовая ответственность работодателя.

Summary

Shamshina I. I. The location and content of legal liability in the structure of the legal status of the employer. — Article.

The features of the legal status of the employer in terms of market relations are investigated. The place and content of legal liability in the structure of the legal status of the employer are determined. Definition of the labour liability of the employer is developed and its characteristic features are highlighted; the necessity of improving the national labour laws, relate to establishing employer's legal status.

Keywords: legal status, the employer, legal liability, compensatory liability, labour liability of the employer.

УДК 349.22:331.108.6-057.34

Н. М. Вапнярчук

ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПРОСТУПОК ЯК ПІДСТАВА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Рішення про притягнення до відповідальності є важливою подією, яка здатна вплинути на юридичне, морально-психологічне і соціальне становище особи. Воно зачіпає права та свободи людини, їх недоторканність і захищеність від посягань, її честь і гідність, віру в справедливість і гуманність закону, профе-

сіоналізм державних органів, що вживають усіх заходів щодо юридичної відповідальності, її обґрунтованості в кожному випадку притягнення [1, 377].

Підстави настання юридичної відповідальності — це сукупність обставин, наявність яких робить її можливою й належною. Якщо таких підстав бракує, відповідальність не повинна застосовуватись.

Підставами її настання є такі обставини:

1) факт здійснення соціально-небезпечної поведінки (правопорушення) — фактична підстава;

2) наявність норми права, що забороняє таку поведінку й установлює відповідні санкції (за її допомогою визначається склад правопорушення) — нормативна підстава;

3) брак підстав для звільнення від відповідальності, можливість для чого зафіксована норма права;

4) наявність правозастосовного акта — рішення компетентного органу, яким накладається юридична відповідальність, визначаються її вид і засіб (наказ адміністрації), — процесуальна підстава.

У загальній теорії права підстави юридичної відповідальності прийнято поділяти на правову і фактичну. Правова — це наявність правової норми, що встановлює юридичну відповідальність за вчинене діяння; фактична — це дія (бездіяльність), заборонена правовою нормою, тобто вчинення правопорушення [2, 67].

Правові підстави дисциплінарної відповідальності становлять собою сукупність нормативно-правових актів, у яких, по-перше, виражені вимоги, що пред'являються до суб'єктів цієї відповідальності, по-друге, встановлені заходи останньої за порушення даних вимог (недодержання, невиконання). Особливістю цієї відповідальності є брак систематизовано закріплених вимог, порушення яких її викликає. Конкретні склади дисциплінарних проступків закріплюються нормативними актами, що видаються різними державними органами і які доволі складно систематизувати. Приміром, у Законі України «Про державну службу» такі діяння, як невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, а також вчинок, що ганьбить державного службовця або дискредитує державний орган, у якому він працює, розглядаються як підстави для притягнення особи до дисциплінарної відповідальності.

Особливістю її правової підстави є те, що законодавство не визначає поняття «склад дисциплінарного проступку» і не відмічає його як підставу дисциплінарної відповідальності державного службовця. Фактичною підставою дисциплінарної відповідальності, яка складає для службовця модель правомірної поведінки, є порушення (невиконання) вимог, визначених з урахуванням завдань органу, цілей його формування. Це означає, що застосування заходів відповідальності можливе лише за наявності факту реально вчиненого правопорушення, проблемам якого в науковій юридичній літературі традиційно приділяється значна увага. У той же час, як зауважує М. М. Марченко, багато сторін цього явища залишаються спірними, не до кінця з'ясованими [3, 700].

У загальній теорії права під правопорушенням розуміється — протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, яке тягне за собою юридично визначені для правопорушника негативні наслідки [1, 359]. Правопорушення не призводить автоматично до настання відповідальності, а служить лише підставою для притягнення до неї. Правопорушення — це соціально небезпечне, шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта (фізичної чи юридичної особи), яке передбачено чинним законодавством і за яке встановлено юридичну відповідальність.

Сутність дисциплінарного проступку може бути виявлена шляхом аналізу загальних ознак правопорушення й елементів його юридичного складу, тобто його об'єктивних і суб'єктивних ознак.

На підставі вищевказаного можемо вирізнити такі ознаки правопорушення: суспільна небезпечність (шкідливість), тобто правопорушення завжди соціально шкідливе. У юридичній науці одним з перших звернув увагу на категорію «суспільна небезпека» М. Д. Шаргородський, який розумів під нею конкретні дії, що вчиняються в конкретних умовах, і небезпеку осіб, які їх учинили [4, 7]. Будь-яке правопорушення завдає шкоди інтересам особи, суспільства, держави (майнової, соціальної, моральної та ін.). Діянням можна й не заподіяти реальної шкоди, а лише поставити соціальні цінності під загрозу (наприклад, у випадку нетверезого стану водія). Ступінь суспільної шкідливості діяння може бути різною, але її наявність є обов'язковою для віднесення його до правопорушень. Вона включає в себе перш за все шкідливість, тобто заподіяння суспільно небезпечних наслідків чи загрози їх заподіяння. Як бачимо, суспільна небезпека діяння (реальна чи в деяких випадках передбачена законодавцем) є невід'ємною ознакою будь-якого правопорушення;

– воно може бути тільки діянням — дією або бездіяльністю. Думки, переконання, бажання, настрої, світогляд, соціальні або особисті властивості не є правопорушеннями, а значить, не можуть виступати підставами юридичної відповідальності;

– ними вважаються тільки вольові дії, тобто ті, що залежать від волі та свідомості учасників і здійснюються ними добровільно. Не можна назвати правопорушенням поведінку, не контрольовану свідомістю, або поведінку, вчинену в ситуації, що позбавляє людину вибору іншого варіанта поведінки, крім протиправного;

деліктоздатність суб'єкта, який учинив правопорушення, тобто який за віком і станом психічного здоров'я усвідомлює характер своїх дій, керує ними й у змозі передбачити їх наслідки; отже, ними є варіанти поведінки тільки дієздатних людей. Малолітніх і душевнохворих закон деліктоздатними не вважає;

це юридично каране діяння, за вчинення якого передбачаються певні вид і міра юридичної відповідальності.

Якщо хоча б однієї з названих вище ознак немає, це не дозволяє розглядати діяння як правопорушення. Значить, не вважається правопорушенням варіант поведінки, який хоча й порушує правові приписи, але не завдає шкоди, тобто є соціально корисним. Дія, яка є хоча й соціально небезпечною, але здійснюється

в межах правових приписів, теж не вважається правопорушенням, як не вважається такою і протиправна дія недієздатної особи.

Отже, правопорушення — це суспільно небезпечне, винне, протиправне діяння (дія чи бездіяльність) осудного (дієздатного) й деліктоздатного суб'єкта, яке наносить шкоду державі, соціуму або індивіду й за яке чинне законодавство передбачає юридичну відповідальність. У зв'язку з тим, що дисциплінарний проступок є одним з різновидів правопорушення, то за логікою йому повинні бути притаманні всі вказані вище ознаки.

Повторимо ще раз, що підставою для застосування до державного службовця заходів дисциплінарної відповідальності є вчинення ним специфічного правопорушення — дисциплінарного проступку. Як зауважує В. О. Козбаненко, — це винне порушення службових обов'язків, правил внутрішнього трудового розпорядку, зокрема трудової дисципліни. Під порушенням трудової дисципліни він розуміє невиконання або неналежне виконання державним службовцем покладених на нього обов'язків. Окремі категорії службовців підлягають відповідальності також за проступки, морально не сумісні з гідністю і призначенням служби. Статути про дисципліну деяких категорій державних службовців установлюють відповідальність за негідну поведінку, навіть якщо вона мала місце не при виконанні ними службових обов'язків [5, 640]. Отже, дисциплінарний проступок — це винне протиправне порушення службовцем трудових обов'язків, за вчинення якого застосовуються заходи дисциплінарного покарання.

У ст. 407 проекту Трудового кодексу України зазначено, що підставою для притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності є порушення ним трудової дисципліни, тобто своїх обов'язків (дисциплінарний проступок), що впливають з трудового законодавства, колективного і трудового договорів [6].

Дисциплінарний проступок у широкому розумінні тлумачиться як порушення трудової дисципліни. Чинне законодавство не наводить легального трактування терміна «дисципліна». Прийнято вважати, що її розуміють як точне, своєчасне й неухильне дотримання працівником установлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в державному та громадському житті. Дисципліна спрямована на підтримку впорядкованості й узгодженості суспільних відносин і забезпечується засобами юридичної відповідальності й механізмами державного та громадського контролю.

У науці трудового права існують різноманітні підходи до розуміння сутності дисциплінарного проступку. Так, В. С. Венедіктов під ним розуміє винне порушення трудових (службових) обов'язків [7, 26]; Ю. М. Полетаєв дисциплінарним проступком у трудовому праві визнає винне, протиправне (але виключаюче кримінальну відповідальність) невиконання трудових обов'язків, їх нездійснення, перевищення повноважень, що забезпечують процес праці, особою, яка перебуває в трудових правовідносинах з конкретною організацією [8, 64]. Іншими словами, це винне, протиправне невиконання або неналежне виконання державним службовцем покладених на нього посадових обов'язків (тобто порушення трудової дисципліни), за яке передбачається дисциплінарна відповідальність.

Як зазначає М. І. Іншин, свідоме (винне) невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків може виявлятися у навмисному порушенні правил службового розпорядку, посадових інструкцій, наказів начальників і керівників, морально-етичних вимог, обумовлених специфікою проходження служби в цих органах [9, 360, 361].

Визначення дисциплінарного проступку (правопорушення) нерідко зустрічається у спеціальному законодавстві. Відповідно до ст. 5 Дисциплінарного статуту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України дисциплінарне правопорушення — це недотримання чи неналежне дотримання особою рядового або начальницького складу службової дисципліни [10]. Згідно зі ст. 21 Дисциплінарного статуту митної служби України порушення службової дисципліни — це протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння (дія чи бездіяльність) посадової особи митної служби, тобто невиконання урочистого зобов'язання посадових осіб митної служби, зокрема невиконання або неналежне виконання нею своїх службових обов'язків, перевищення повноважень, порушення обмежень і заборон, установлених законодавством з питань проходження служби в митних органах, або вчинення інших дій, які дискредитують не тільки посадову особу митної служби, а й митну службу України [11].

Порушення службової дисципліни може виражатися, зокрема, у таких діяннях, як-то: (а) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; (б) перевищення своїх повноважень; (в) порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби; (г) вчинки, що порочать особу як державного службовця або дискредитують державний орган, у якому вона працює.

Спираючись на наведене, можемо назвати такі ознаки дисциплінарного проступку: (а) ним можуть бути як дії, так і бездіяльність, визначені в законі як невиконання чи неналежне виконання трудових (службових) обов'язків; (б) відповідальність за його вчинення настає виключно за винні дії, тобто вина є обов'язковою ознакою; (в) виражається у виді порушень трудових (службових) обов'язків працівника; (г) за його вчинення на працівника може бути накладено дисциплінарне стягнення. Отже, дисциплінарним проступком визнається невиконання або неналежне виконання саме трудових обов'язків. Інакше кажучи, якщо йдеться про невиконання громадських доручень, недотримання моральних чи етичних норм, це не може тягти за собою дисциплінарну відповідальність, хоча окремі категорії працівників за порушення моральних, етичних чи інших норм, дотримання яких передбачено спеціальними нормативними актами, можуть бути притягнуті до такої відповідальності.

На підставі вищевикладеного зазначимо, що підставою притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку — винного протиправного порушення вимог Закону України «Про державну службу» чи інших актів локальних, нормативно-правових щодо державної служби, зокрема: (а) невиконання або неналежне виконання ним службових обов'язків, у тому числі винне невідвернення шкідливих наслідків через бездіяльність; (б) перевищення своїх повноважень; (в) по-

рушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби; (г) вчинки, які можуть ганьбити його як державного службовця або дискредитувати орган державної влади.

Література

1. Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — Х.: Право, 2009. — 584 с.
2. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. — М.: Юрид. лит., 1971. — 240 с.
3. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. М. Н. Марченко. — М.: Проспект, 2001. — 756 с.
4. Голик Ю. В. Философия уголовного права: современная постановка проблемы / Ю. В. Голик. — С.Пб., 2004. — 316 с.
5. Государственное управление: основы теории и организации: учебник / [под ред. В. А. Козбаненко]. — М.: Статут, 2000. — 912 с.
6. Проект Трудового кодексу України (реєстраційний №1108, текст законопроекту до другого читання від 10 груд. 2009 р.) [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.rada.gov.ua.
7. Венедиктов В. С. Юридическая ответственность по советскому трудовому праву / В. С. Венедиктов. — К.: УМК ВО, 1989. — 68 с.
8. Полетаев Ю. Н. Трудовой распорядок в организации и ответственность за его нарушение по новому Трудовому кодексу РФ // Трудовое право. — 2002. — № 3. — С. 64–69.
9. Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / М. І. Іншин — Х., 2005. — 452 с.
10. Про Дисциплінарний статут Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 4 верес. 2008 р., № 373-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 9. — Ст. 114.
11. Про Дисциплінарний статут митної служби України: Закон України від 6 верес. 2005 р., № 2805-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 42. — Ст. 467.

Анотація

Вапнярчук Н. Н. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців. — Стаття.

У статті розглядається підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців — дисциплінарний проступок. Визначається сутність і значення дисциплінарного проступку, надаються основні його ознаки. Надається авторське визначення дисциплінарного проступку.

Ключові слова: підстава дисциплінарної відповідальності, правопорушення, дисциплінарний проступок, державний службовець.

Аннотация

Вапнярчук Н. Н. Дисциплинарный проступок как основание дисциплинарной ответственности государственных служащих. — Статья.

В статье рассматривается основание дисциплинарной ответственности государственных служащих — дисциплинарный проступок. Определяется сущность и значение дисциплинарного проступка, указываются основные его признаки. Дается авторское определение дисциплинарного проступка.

Ключевые слова: основание дисциплинарной ответственности, правонарушение, дисциплинарный проступок, государственный служащий.

Summary

Vapnyarchuk N. N. Breach of Discipline as Foundation of Disciplinary Responsibility of Civil Servants. — Article.

Foundation of disciplinary responsibility of civil servants — breach of discipline is examined in the article. Essence and value of breach of discipline is determined, his basic signs are specified. Author determination of breach of discipline is given.

Keywords: foundation of disciplinary responsibility, offence, breach of discipline, civil servant.